

FORMOVANIE SVEDOMIA DETÍ V KONTEXTE NÁBOŽENSKEJ VÝCHOVY

V Evanjeliu čítame, že Ježiš Kristus sa po svojom krste v Jordáne utiahol na štyridsať dní na púšť, kde sa postil a bojoval s pokúšaním zlého ducha. Ježiš sa však ním nedal zlomiť a pokúšaniam nepodľahol. Rôzne situácie prinášajú aj do nášho života mnohé pokúšenia a následné zlyhania. Každý z nás aspoň niekedy pocítil výčitku svedomia a túžbu napraviť svoju chybu. V každom čase a v každom veku je dôležité stíšiť sa a započúvať sa do hlasu svedomia a hlasu Božieho slova, ktorý nás vedie k polepšeniu života.

V hĺbinách svedomia človek odkrýva zákon, ktorý si on sám nedáva, ale je povinný ho poslúchať. Jeho hlas ho neprestajne vyzýva, aby miloval a konal dobro a vyhýbal sa zlu, a keď treba, zaznieva mu v hĺbke srdca. Svedomie je najskrytejším jadrom a svätyňou človeka, kde je sám s Bohom, ktorého hlas sa ozýva v jeho vnútri. (KKC 1776)

Morálne svedomie

Sv. Ján Pavol II. hovorí, že „kvalita uskutočnených rozhodnutí sa ukazuje v ťažkých momentoch a chvíľach skúšky“.¹ Zodpovednosť prikazuje človekovi náležitú starostlivosť o vlastné formovanie svojho svedomia. Svedomie nie je len nejakým neomylným inštinktom a nesprávne formované sa ľahko stane klamlivým hlasom. Môže dôjsť k situácii, v ktorej človek ľahko podľahne vlastným vášňam a túžbam, ktoré považuje za hlas svedomia. V domnienke, že vykonáva slobodný výber, ponára sa do toho, čo ho zotročuje. Preto sa treba snažiť o napravenie omylov svedomia. (KKC 1793) To predpokladá zrelosť svedomia, ktoré sa zakladá na vytrvalom formovaní seba, v zamilovaní pravdy a dobra, podriadení vôle, usilovnej starostlivosti o svoj duchovný rozvoj, nadobúdanie hlbkej životnej múdrosti v blízkom spojení so všetkým, čo môže tieto hodnoty garantovať.²

Prebúdzanie morálneho svedomia

Psychológ L. Kohlberg vyčlenil tri úrovne a šesť stupňov morálneho svedomia, na základe ktorých sa človek morálne rozhoduje:

I. Predkonvencionálna úroveň: charakterizuje ju morálnosť z hľadiska odmeny a trestu. Deti hodnotia, čo je dobré a čo je zlé na základe fyzických následkov svojich skutkov. Vývoj morálneho svedomia začína od chvíle, kedy si jedinec začína uvedomovať, že je subjektom. Je to okolo tretieho roku života, keď dieťa pozná svoje meno, pohlavie, rodičov i svoj dom. Cíti sa byť osobou, keď sa stavia proti tomu, čo sa od neho žiada. V tejto úrovni sa vyčleňujú:

- 1. stupeň,* ktorý charakterizuje unikanie trestu a slepé podriadenie sa moci a príkazu;
- 2. stupeň,* ktorý charakterizuje morálka spotreby. Morálne postoje sú závislé od možnosti uspokojenia vlastných potrieb, morálnosť je interpretovaná čisto pragmatickým spôsobom.

II. Konvencionálna úroveň: v ktorej dominujúcou hodnotou je snaha nezávisle od fyzických následkov skutkov odpovedať na očakávania rodiny, skupiny, národa. V tomto postoji vystupuje do popredia lojálnosť voči existujúcemu poriadku a očakávaniam konkrétnych osôb. Možno tu vyčleniť dva stupne:

- 1. stupeň,* zvyčajné správanie je podľa toho, čo hovoria iní; dochádza k veľkej závislosti od názoru iných osôb;
- 2. stupeň,* morálnosť práva a záväzku, keď nevyhnutným kritériom morálneho správania je autorita, pevne a úzko vymedzené pravidlá postupu; za morálneho sa považuje ten, kto rešpektuje a sleduje spoločný poriadok, s ohľadom na neho samého.

¹ Porov. Ján Pavol II.: *Posolstvo mládeži celého sveta v príhovore VI. Svetového dňa mládeže 26. októbra 1995.* In: L'Osservatore Romano 12, s. 7.

² Porov. SIKORSKI, T.: *Słownik teologiczny.* s. 270.

III. *Pokonvencionálna úroveň*, v ktorej sa človek snaží prisvojiť všeobecne uznávané morálne zásady a hodnoty. Predstavujú oporný bod nezávisle od osôb alebo skupín, ktoré ho určujú. V tejto úrovni sa vyčleňujú nasledujúce stupne:

1. *stupeň*, ktorého morálnosť má určité znaky utilitarizmu, jednotlivec hľadá rovnováhu medzi osobnými očakávaniami, ktoré sa opierajú o všeobecné zásady a normy morálnosti reprezentovanými spoločnosťou. Tieto normy poníma flexibilným prispôbením, v súlade s osobným pocitom;

2. *stupeň*, v ktorom morálne konanie je vnútorne prijaté a inšpirované univerzálnymi etickými princípmi.³

Jednou z dôležitých úloh morálnej výchovy dieťaťa je formovanie svedomia, ktoré sa v živote človeka stáva čoraz viac „neomylným svedkom“. Starostlivosť o formovanie svedomia sa musí začať od najskoršieho veku dieťaťa a musí pokračovať celý život. (KKC 1784) Je to jedna z najdôležitejších úloh rodičov voči svojim deťom, ktorou ich Boh obdaril. Už od prvých rokov rodičia vedú dieťa k poznávaniu a zachovávaniu vnútorného zákona vnímaného morálnym svedomím.

Formovanie svedomia v rodine

Rodičia si musia byť istí, že všetko čo obklopuje ich dieťa, napr. obrázky, zvuky, pocity, vytvára základ pre morálny a duchovný rozvoj ich dieťaťa. Dôležitým prvkom je príklad rodičov. Rodičia nevytvárajú svedomie svojich detí len tým, čo im hovoria, ale tiež tým, čo deti vidia a aké správanie vidia u svojich rodičov. Pri výchove svedomia je potrebná morálna autorita. Pre veriaceho človeka je ňou predovšetkým Kristus, ako vzor hodný nasledovania. Tiež život svätcov môže byť dobrým príkladom konania. Deti a mládež ľahšie prijímu určitý vzor správania cez bezprostredný kontakt s druhým človekom. Sami rodičia majú byť autoritou pre svoje deti na základe lásky a partnerstva. Veľakrát sa stáva, že správanie rodičov sa odráža v správaní ich detí. A nie je to len vonkajšia imitácia. Dieťa preberá nielen správanie matky alebo otca, ale aj vnútorné prežívanie, ktoré sprevádzajú toto správanie. Takáto imitácia sa nazýva identifikácia. Deti sa učia nielen konať takým spôsobom, ale si aj prispôbujú názory a pocity a zásady morálneho správania svojich rodičov.⁴

Cesty a prostriedky formovania svedomia v škole

Vyučovanie náboženskej výchovy je ďalším miestom výchovy morálneho svedomia. Deti v období, keď sa formuje ich inteligencia a rozum, sa podobajú izraelskému ľudu, ktorý je oslobodený z otroctva prežívaného v Egypte a smeruje do Zaslúbenej zeme. Pri prechode púšťou nechýbajú riziká a nebezpečenstvá. Ľud má však veľkú pomoc v Božom zákone. Boží zákon je daný pre dobro a šťastie ľudí. Dieťa pri vstupe do základnej školy zisťuje, že jestvujú zákony a pravidlá vo všetkých oblastiach života. Existuje školský poriadok, tzv. pravidlá hry. Obdobie, ktoré dieťa prežíva, je obdobím vyhodnocovania, no nie z vnútornej stránky citov, ale v súvislostiach, ktoré nazývame hodnoty. Dieťa si prisvojuje stupnicu morálnych hodnôt a rýchlo spoznáva konflikty medzi hodnotami, napríklad medzi tými, ktoré pozná z rodiny a ktoré pozná z hodiny náboženskej výchovy. V tomto období je dieťa vo veku, kedy sa môže postupne psychologicky dištancovať od rodinných alebo iných imperatívov, v čom mu učiteľ môže veľmi pomôcť.⁵

Súčasne, ako deťom zakazujeme voliť si klamstvo, žiarlivosť či násilie, je potrebné zdôvodniť im zmysel týchto zákazov. Je potrebné pripomenúť existenciu puta lásky, ktorú predstavuje Zmluva uzatvorená medzi Bohom a ľudstvom. Dieťa je pozývané stretnúť sa s Kristom, aby objavilo zmysel kresťanskej morálky. Inak je konfrontované s normami, predpismi, ktoré prežíva ako unavujúce povinnosti.

Na základe príkladu zo života hry dieťaťa možno pochopiť ako hrať „hru“, ktorú nazývame život. Aby hra mala zmysel a viedla k radosti zo života, je potrebné, aby boli splnené dve podmienky. Prvou je existujúca dôvera medzi partnermi. Druhou podmienkou je, že každý hráč sa rozhodol rešpektovať

³ Porov. MURAWSKI, R.: *Rozwój i wychowanie moralne dzieci i młodziecy*. s. 63 – 65.

⁴ Porov. SKRECKO, A.: *Kształtowanie sumienia dziecka*. Dostupné: <http://www.opoka.org.pl/biblioteka/1/ID/sum.html> by [W Służbie Miłosierdzia](#) 12/2006.

⁵ Porov. ŠELINGA, J.: *Katechéza detí*. s. 105.

pravidlá hry. Inak sa objaví napätie. „Hrať život“, či viesť morálny život vyžaduje, aby každé konanie človeka bolo štruktúrované vierou a zákonom.⁶

Pri formovaní kresťanského svedomia sa treba usilovať o rozvoj motivácie detí na základe viery. (KKC 1794) Lebo láska vychádza súčasne „z čistého srdca, dobrého svedomia a úprimnej viery“. (1 Tim 1, 5) Mysel' osvietená kresťanskou vierou dáva človeku schopnosť pravého poznania. Osvietenie vierou je rozhodujúcim faktorom. Bez toho nemôžeme hovoriť o svedomí. Dieťa potom postupne prejavuje záujem o vyučovanie, v ktorom ho učiteľ sprevádza k osobnému stretnutiu s Bohom, ktorý sa stáva inšpiráciou mravného konania a prijatia kresťanského postoja. (KKC 1789) Niektoré pravidlá platia vo všetkých prípadoch:

- Nikdy nie je dovolené robiť zlo, aby z toho vzniklo dobro. (KKC 1756)
- „Zlaté pravidlo“: „Všetko, čo chcete, aby ľudia robili vám, robte aj vy im.“ (Mt 7, 12). (KKC 1970)
- Láska sa vždy prejavuje úctou k bližnému a rešpektovaním jeho svedomia. (KKC 1971)

Tým, že formujeme morálne svedomie detí, vedieme ich k otvoreniu sa pre prúdenie Božej lásky, ktorá je vždy láskou k životu. Dieťa vo veku 6 – 7 rokov si nemusí uvedomovať, že napríklad klamať je niečo zlé. Klame preto, lebo je to pohodlné, má strach z trestu, lebo tak robia iní a hlavne preto, lebo nevie, že pravda oslobodzuje a robí šťastným. Preto učiteľ môže takého žiaka pozvať uvažovať nad dôsledkami svojho činu.

Pri formovaní svedomia u detí Katechetické direktorium hovorí o výchove k zodpovednosti v morálnom konaní, nielen o ovládaní pojmov a poučiek, ovládaní hriechov, čo bolo prítomné v dávnych programoch katechizácie. Vychádzať od konkrétnych životných situácií dieťaťa, aby sa zaangažovalo citovo i vôľovo a takým spôsobom sa učilo zodpovednosti za osobný život. V práci formovania svedomia dieťaťa veľmi cenným je stanovenie určitých úloh (napr. pôstne, adventné kalendáre), ktorých realizácia upevňuje pravidelný rozvoj procesu dozrievania.⁷

Komplex viny

Proces formovania svedomia zahŕňa aj proces hodnotenia a rozvoj pocitu viny. Dieťa v predškolskom období si prisvojuje určité pravidlá správania, v prípade ich porušenia má pocit viny. Vychovávateľa by mali dať pozor, aby dieťa neupadlo do komplexu viny.⁸ Jansenizmus a puritanizmus sú symbolmi morálnej výchovy poznačenej rigoróznosťou a tvrdosťou. Pestovať v dieťati pocit neustáleho obviňovania sa môže vyústiť do nenávisťi seba samého. Sú potom deti, pre ktoré dostať zlú známku, znamená byť zlým žiakom a to vylučuje možnosť byť a stať sa dobrým žiakom. Pre iné deti klamať znamená, že sa stanú klamárom a že sa už nemôžu stať čestným človekom. Takéto vedenie nie je kresťanským vedením. Neposkytuje možnosť odpustenia zo strany Boha, ktoré v konečnom dôsledku vedie k náprave a zmene smerovania v živote. Dieťa, ktoré sa stotožňuje so spáchaným hriechom, stráca súčasne v sebe slobodu prijať Ducha Božej lásky, ktorá sa mu ponúka. Našou úlohou nie je deti neustále obviňovať, ale im v prvom rade pomôcť rozpoznať mieru zodpovednosti v činoch, ktoré konajú. Vychovávateľ, ktorý sa zúčastňuje na výchove morálneho svedomia detí, sprevádzajú tri princípy:⁹

- Jasne pomenovať zákaz;
- Dieťa situovať zoči-voči porušeniu zákazu, aby pochopilo, čo spôsobilo porušením zákazu;
- Dieťaťu pripomenúť dobro, ktoré plynie zo zachovávanía zákazu.

Ide o tri neoddeliteľné princípy, ktoré sú základom autentického obrátenia a pochopenia toho, čo sa bude diať vo sviatosti zmierenia. Veľkou pomocou môže byť dobre vykonané sputovanie svedomia.

⁶ Porov. ŠELINGA, J.: *Katechéza detí*. s. 107.

⁷ Porov. Všeobecné katechetické direktorium. s. 70 – 71.

⁸ Porov. DZIEKONSKI, S.: *Wychowanie moralne w katechezie*. In: *Katechetyka materialna*. s. 185.

⁹ Porov. ŠELINGA, J.: *Katechéza detí*. s. 108.

Pomáhajú nám pritom dary Ducha Svätého, ako aj svedectvá a rady iných a vedie nás učenie predkladané autoritou Cirkvi. (KKC 1785)

Nie je však správny zvyk obyčajného počítania a vymenovania hriechov. Dieťa sa nenachádza v takej rovine poznania, aby mohlo vnímať rozdiel medzi tým, čo je hriech, chyba alebo nedokonalosť. Všetko v ňom je ešte nedokončené. Je potrebné pomôcť dieťaťu rozlišovať, čo zlé skutočne a vedome urobilo ako zlé, a čo je v rovine jednoduchej nedokonalosti.

Možné úskalia formovania svedomia

Dieťa nemusí vnímať morálne pravidlá ako niečo dôležité pre šťastný život, ale ako zápas. Tendenciou detí je prispôbovať sa hrdinom tejto doby. Často nimi už nie sú svätí, ale hrdinovia z médií, športovci alebo tí, ktorých moc a sila sa dostáva do popredia. Je nevyhnutné, aby aj prostredníctvom učiteľa deti objavili, že existujú morálne spôsoby, ako zarobiť peniaze a ako usmerňovať silu.

Dieťa niekedy prežíva pokušenie robiť zo seba obávaného sudcu dospelých ľudí, zvlášť svojich rodičov. V úsilí vyhnúť sa takémuto postojovi sa má naučiť, že jeho súdy sú ohraničené poznaním, a preto sú neraz veľmi mylné. Dieťa sa môže niekedy cítiť odsudzované a môže sa uzavrieť v presvedčení, že je zlé. To sa stáva, keď morálne zásady nie sú jasné alebo sú príliš absolutistické.

Vychovávateľia sú v pokušení požadovať morálne činy pod hrozbou trestu. „Ak budeš zlý, Boh, ktorý všetko vidí, ťa potrestá.“ Týmito slovami dosiahneme podriadenie sa a zdanlivé priľnutie k požadovaným hodnotám. Keď sa pominie obmedzenie, všetko sa rozplynie. Taktiež nemožno prepožičiavať Bohu naše nedokonalé pocity: „Keď budeš klamať, spôsobíš Ježišovi bolesť.“ Dieťa často spája Boha s osobou dospelého človeka, rodiča. To môže znamenať, že ak urobí niečo zlé, Boh ho prestáva mať rád. Možno to vyjadriť iným spôsobom: „Boh ťa miluje. Pozýva ťa k šťastiu, aby si rástol v jeho láske. Keď urobíš nejakú zľú vec, a to sa môže prihodiť rovnako mne i tebe, Boh ťa bude ešte viac milovať, aby si sa mohol napraviť a byť skutočne šťastný.“¹⁰

Záver

Morálna výchova má teda pomáhať dieťaťu uvažovať a správať sa v zhode s kresťanskými hodnotami, ktoré si postupne osvojuje. Má dieťa učiť vedieť sa správať v konfliktoch, ktoré sú nevyhnutné, ale tiež ho učiť zodpovednosti. Bolo by správne, aby učiteľ ponúkal deťom na hodine náboženskej výchovy popri evanjeliových hodnotách aj kritériá uvažovania pre osvojovanie si osobného morálneho života. V bohatstve premien je ťažké, ale i zaujímavé spoznávať cesty morálneho konania, cesty stretávania sa s Ježišom Kristom, ako aj s ostatnými ľuďmi.

Použitá literatúra:

- DZIEKONSKI, S.: *Wychowanie moralne w katechezie*. In: *Katechetyka materialna*. Biblos, Tarnów, 2002.
Ján Pavol II.: *Posolstvo mládeži celého sveta v príhovore VI. Svetového dňa mládeže* 26. októbra 1995. In: *L'Osservatore Romano* 12. (1995).
MURAWSKI, R.: *Rozwój i wychowanie moralne dzieci i młodziecy*. „Seminare“ 1979.
SIKORSKI, T.: *Słownik teologiczny*. Red. A. Zuberbier, t. II.
SKRECZKO, A.: *Kształtowanie sumienia dziecka*. Dostupné: <http://www.opoka.org.pl/biblioteka/I/ID/sum.html> by [W Służbie Miłosierdzia](#) 12/2006.
ŠELINGA, J.: *Katechéza detí*. UK, Nitra, 2000.
Posvätná kongregácia pre klérus: *Všeobecné katechetické direktórium*. SKS, Bratislava, 1992.

Spracovala Mgr. Jana Pojezdalová, PhD.
KO_2013_2014_č_4

¹⁰ Porov. ŠELINGA, J.: *Katechéza detí*. s. 110.